

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21958> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Aalders Grool, Marjolijn Cornelia

Title: Verbal art of the Fon (Benin)

Issue Date: 2013-10-16

Samenvatting

Het doel van deze publicatie is de beschrijving en analyse van de performance van de vertellers. In de jaren 1975 tot 1977 heb ik een corpus van 37 Fongbe verhalen verzameld in drie dorpen in het Zuiden van Benin. Ik heb de verhalen opgenomen op audiocassettes. Ik heb transcripties en Franse vertalingen in Benin gemaakt, in 1976 en 1977. Later heb ik de geluidsbanden gedigitaliseerd voor een diepgaande analyse.

De beschrijving en analyse gaat uit van een aantal verschillende invalshoeken. De invalshoek voor de verschillende analyses is dat wat je hoort in de opnames: de zinnestelsels en de pauzes er tussenin en het opvallende voorkomen van bepaalde partikels en deiktische markers.

Dit boek begint met een beschrijving van de instituties in het koninkrijk **Danxomè** dat rond 1625 werd gesticht. In het begin van de 19e eeuw ontwikkelt het land zich tot een theocratie en een militaire staat. De complexe georganiseerde hiërarchie wordt gekenmerkt door de grote invloed van de **vodun** priesters en de zieners. De belangrijkste bron van inkomsten is mensenhandel; de slaven werden verkregen door rooftochten in de aangrenzende streken en door aankopen uit het noorden. Het koninkrijk wordt in 1894 Frans grondgebied. De verhalen van mijn corpus zijn geworteld in het vroegere koninkrijk. De hiërarchische structuur van de ‘chef’, de **vodun**-priester en de ziener vigeert nog altijd in de dorpen in 1976.

Vervolgens beschrijf ik de setting van de performance. Vertellers zijn ‘performance’ kunstenaars. Zij treden op binnen de compound van de clan. De sessies zijn overal vrijwel gelijk: de performer zit voor het publiek dat in een halve cirkel is gaan zitten. De sessies maken geen deel uit van een ceremonie. De inhoud van de verhalen heeft als doel de kinderen moraal bij te brengen. De verhalen worden **hwènùxó** ‘woorden uit het verleden’ genoemd. In tegenstelling tot eerder gepubliceerde corpora, zijn mijn performers voor het merendeel vrouw. Geen van de performers kan lezen noch schrijven; een uitzondering zijn twee performers in Ayou die een grote reputatie hebben. Deze mannen hebben ook een pharmacopee geschreven in het Frans. De performance van de oudere performers is zeer geperfectioneerd en laat een jarenlange ervaring zien.

Het publiek heeft een interactieve rol. Soms vraagt de performer aan het publiek of dat instemt met het verhaal. Maar het kan ook gebeuren dat het publiek intervenieert met lachen en juichen om zijn waardering te tonen, dan wel dat het kreten van afschuw slaakt.

Ik heb de verhalen geanalyseerd aan de hand van zeven verhalen in mijn corpus die min of meer gelijk zijn, hoewel verteld door verschillende performers in verschillende dorpen. Deze verhalen hebben dezelfde hoofdfiguur en agenten, maar

een onderling verschillend plot. Soms ook komen dezelfde agenten voor in verschillende verhalen die geen enkele overeenkomst hebben. Dit leidt tot de veronderstelling dat de performers een grote mate van vrijheid hebben om hun performance te improviseren.

Allereerst komt de inhoud van de verhalen aan de orde. De verhalen hebben een centrale figuur die het probleem in het verhaal oplost. Hij is de spil waar het verhaal om draait en bezit magische of bovennatuurlijke krachten. Soms is hij een gebruiksvoorwerp, zoals een sauspot, soms is hij een fictief schepsel of de personificatie van een **vodun**, een van de goden van de Fon. Deze figuur is het enige karakter in het verhaal.

In de verhalen treden ook altijd twee agenten op met eigenschappen die lijken op de twee zijden van een munt. Het tweetal kan bestaan uit twee bijvrouwen of twee vrienden, maar ook uit de wees en de koning of de jager en de koning. De ene agent verpersoonlijkt goedheid, de andere agent belichaamt slechtheid. Ik heb gekozen voor het woord agenten, omdat zij handelen als marionetten, zij illustreren slechts de twee kanten van de plot van het verhaal. Ze hebben geen naam noch gezicht, ze hebben wel een herkenbare functie. Zo stellen ze vaak machtige figuren voor als goden en koningen. Het kunnen echter ook gewone mensen uit het Fon dorp zijn als de smid of de eerste vrouw. Goden kunnen de gedaante aannemen van mensen of dieren, en mensen kunnen veranderen in dieren en omgekeerd. Maar mensen veranderen nooit in goden. De agenten en hun daden geven inzicht in het Fon concept van macht en machtsrelaties.

Het thema van de verhalen is het menselijk gedrag, in termen van deugden en taboes. Het thema wordt neergezet in termen van de ziener **bokónḽ**, het orakel **Fa** en **Sé**, de persoonlijke ‘beschermgeest’. Er zijn twee soorten verhalen: dramatische en komische. De hoofdpersoon in de dramatische verhalen is vaak een god die tijdelijk in een voorwerp huist. De hoofdpersoon in de komische verhalen is vaak de bedrieger **Yḽgbó**. Het is voor de Fon gebruikelijk om mensen en goden niet bij hun naam noemen. Zo noemen ze evenmin de naam van de hoofdpersoon. In plaats daarvan omschrijven ze vaak diens opvallende trekken. Performers kiezen zelf of ze een lied door de hoofdpersoon toevoegen aan de ontknoping, waarin deze in formele taal en op plechtige toon de moraal geeft.

Verhalen hebben een simpel kader als contour. Het begin introduceert de agenten en het thema; daarna volgt de presentatie van de hoofdpersoon (soms in een flash back), waarna het tot een climax komt waarin de hoofdpersoon een rol speelt. Daarna neemt de agent die slachtoffer is actie, schakelt de hoofdpersoon in die de ontknoping in gang zet, waarna de schuldige wordt gestraft. De verhalen hebben geen rigide voorgeschreven verhaallijn. **Hwè̀nù̀xó** is een inheems genre met een

embryonale verhaallijn. De verhalen hebben een sterk religieuze inslag, waardoor ze in het genre van de mythe vallen.

Ik heb ook de structuur van het narratieve discours geanalyseerd. De performers structuren hun discours hoorbaar. Daarom heb ik de lengte van de gesproken zinnestelsels en de lengte van de pauzes ertussen in gemeten. De statistische analyses laten een constante spreeknelheid zien, die slechts wordt doorbroken bij retorische figuren en liedjes. Echter, het is opvallend dat de lengte van de pauzes varieert. Het kenmerk van het discours is het patroon van de pauzes waarin de pauzes steeds langer worden en functioneren als inhoud markers. De overgang naar de nieuwe paragraaf is gemarkeerd door een relatief lange pauze. Soms begint de nieuwe paragraaf met een specifieke zinsopener, en het zinnestelsel eindigt in de meeste gevallen met het bepaalde slotpartikel *ɔ*.

Het Fongbe werkwoord kent geen tijden, maar voegt verbale prefixen aan het werkwoord toe om aspect en stemming aan te geven. Het gebruik van deze verbale prefixen verschilt van het Fongbe zoals gesproken in het urbane Cotonou. Er is sprake van grammaticalisatie in de tekst van de verhalen. Ook worden bepaalde constructies op bepaalde vaste plaatsen in het discours gebruikt, bijvoorbeeld om het thema te verwoorden. De definitieve marker *ɔ* volgt de hoofdfiguur door het verhaal. Dit partikel heeft een multifunctioneel gebruik: het wordt gebruikt om TOEN-zinnen af te sluiten, en is een definitieve marker die volgt op het substantivum van de centrale figuur en diens paraferalia. Mijn analyse eindigt met een beschrijving van de gebruikte stijlfiguren.

Ten slotte, beschrijf ik het wezen van de performance en beantwoord ik de vraag hoe de performer de performance creëert. De meest adequate beschrijving van de performance is die van de ‘Storyboard’ techniek. Wanneer de performer heeft besloten welk verhaal zij gaat ‘doen’, kiest ze de hoofdpersoon en de agenten. Hierna maakt ze mentaal een plaatje voor elke stap in het verhaal. Zij hanteert een patroon van pauzes en een aantal grammaticale instrumenten als de inhoud markers die de stijlfiguren en de paragraafgrenzen aangeven. Ze gebruikt grammaticale en lexicale markers om de rol van de hoofdpersoon en de agenten te onderstrepen, en ze gebruikt aspecten en stemming om de acties te kleuren. Het staat de performer vrij om herhalingen toe te passen of een uitweiding te doen voordat ze overgaat tot de ontknoping. De *hwènùxó* is een combinatie van een strak kader voor het taalgebruik dat veel ruimte laat voor improvisatie.

